

Д-р Јорге Јакимовски

**РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА
ВО ПРОЦЕСОТ НА
ГЛОБАЛИЗАЦИЈАТА
- КАДЕ СМЕ?**

РЕЗИМЕ

Во првите години од новиот милениум се повеќе се забележува доминацијата на општествата и економиите кои се базираат врз знаење и кои учествуваат во глобалните пазари, како последица на стремежот на организациите за мобилност на деловните активности, знаењето и капиталот, како и за либерализација и поедноставување на надворешно-трговските односи помеѓу државите. Глобализацијата им овозможува на стопанските субјекти настап на светскиот пазар, со користење како на локалните, така и на пошироко достапните ресурси. Информационските системи и телекомуникациите му даваат нова физиономија на светскиот пазар, овозможувајќи органи-

Jorde Jakimovski, Ph.D.

**THE REPUBLIC
OF MACEDONIA IN THE
GLOBALIZATION PROCESS
– WHERE DO WE STAND?**

SUMMARY

In the first years of the new millennium, the domination of societies and economies which dwell on knowledge and which participate in the global markets is becoming more prevalent, due to the aspiration of the organizations concerning mobility of their business activities, know-how and capital, as well as for the purpose of liberalization and facilitation of the foreign-trade relations among the states. The globalization enables the corporate subjects to appear on world markets by means of utilizing both local and widely available resources. The information systems and the telecommunications give new physiognomy to the world market, enabling the organizations to identify the particular require-

зациите да ги идентификуваат специфичните потреби на купувачите од различни географски региони на светот и брзо да реагираат со диверзификацијата на производите и услугите. На тој начин, традиционалната предност на производителите коишто се географски поблиску до купувачите е значително намалена. Телекомуникациите овозможуваат и дизајнирање на светски електронски пазари, каде купувачите и набавувачите стапуваат во непосреден контакт. На овој начин се губи потребата од постоење на класични посредници, но, се разбира се јавува потребата од нови.

Клучни зборови: глобализација, глобални пазари, сиромаштија, транснационални компании, сектор на вработеност, труд, неолиберален модел.

ments of the customers from diverse geographic regions worldwide and to act rapidly concerning diversification of their products and services. Therefore, the traditional advantage of the products which are geographically nearer to the customers was significantly diminished.

Telecommunications further enable creation of world economic markets where the purchasers and the suppliers make direct contact. Consequently, this brings about the obsolescence of classical intermediaries, but undoubtedly creates the need for new ones.

Key words: globalization, global markets, poverty, transnational companies, employment sector, labour, neoliberal model.

ВОВЕД

Денеска сите ние сме принудени да распознаваме и да реагираме на новите глобални пазарни ризици, кои демонстрираат социјална и политичка динамика на светското економско општество на ризици. Глобалниот пазар е нова форма на организирана неодговорност, затоа што претставува интерперсонална институционална структура, која не презема одговорност дури ни за самата себе. Потпомогнат од информациската револуција, глобалниот пазарен ризик дозволува да определи кои, ако постојат како такви, ќе просперираат, а кои ќе страдаат. Имено, тој што нема глобално управување, глобалниот пазарен ризик не може да биде регулиран по модел на националните пазари, ниту пак кој и да било национален пазар може да му се спротивстави.

Главен проблем при совладувањето на глобалната пазарна сила е создавањето, делувањето и вклопувањето на матрицата на националната и интернационалната државна политика. Охаме (Ohamе 1990,1993,1995) аргументира дека корпорациите “без држави”, се главни двигатели во меѓусебната поврза-

на економија која е концентрирана во САД, Европа и Јапонија. Тој вели дека макроекономските и индустриските државни интервенции од страна на националните влади можат само да ги изобличат и спречат рационалните процеси на распределбата на средства на корпоративните одлуки и потрошувачките избори во глобалните размери. Според него, ваквите корпорации треба да ја следат стратегијата “глобална локализираност”, соодветна во светски размери на одредени регионални пазари, и сместувајќи се, делотворно да ги задоволат разновидните посебни потреби на локалните потрошувачки групи. Овде се претпоставува дека транс- националните корпорации првенствено треба да се потпрат на директни странски вложувања и целосно домашно производство, а се со цел да ги задоволат таквите специфичните пазарни потреби.

1. НЕКОИ КАРАКТЕРИСТИКИ НА ГЛОБАЛИЗАЦИЈАТА

Тековите на глобализацијата го поделија светот на две зони: зона на стагнација и зона на развој кои пресудно влијаат врз положбата на одделни земји. Оние земји кои не успеваат да ги артикулираат развојните ресурси во развојот на современите технологии неминовно остануваат во зоната на стагнација, не успевајќи да се приклучат на трендот на развиениот свет. Пред неколку години, нестабилниот глобален финансиски пазар, здружен со поразните интервенции на Меѓународниот монетарен фонд, турна милиони луѓе во сиромаштија. Затоа, најдобри изгледи имаат реформите кои се на национално ниво, а не внатре во колонијалните и над-националните институции како што се Меѓународниот монетарен фонд и Светската банка. Најдобар пример за тоа е Кина, чиј економски раст во последните години бележи пораст од 7,8% и која ја задржа економијата со поддршка на макроекономската политика. Нејзиниот финансиски систем е во домашна сопственост и контролиран од државата. Бројот на земјите кои преземаат мерки за заштита од глобалниот финансиски пазар постојано расте (Малезија, Хонг Конг, Чиле, Колумбија). Иако умерени, овие реформи покажуваат дека малите земји не мора да подлегнат на хировите на меѓународниот финансиски пазар, и дека можат да бидат национално економски суверени - еден од најважните услови за остварување на економски и социјален суверенитет. За илустрација, последните две декади Латинска Америка бележи нулта пораст по жител, а две декади пред тоа тој пораст изнесуваше дури 70%. Слично се случило и со Африка (Weisbrot, 1999.)

Степенот на успешност и напредок на активностите е далеку од еднаков насекаде во светот. Постојат огромни разлики меѓу различни земји, но и во секоја земја внатре. Имено, сиромаштијата е поголема во руралните области, иако во градските подрачја е значително зголемена. И додека бројот на богатите расте (бројот на милионерите во САД се зголемува од 13 во 1982 на 149 во 1996 година, а Глобалниот клуб на милионери брои око 450 членови), социјалните разлики се повеќе продлабочуваат (Chossudovsky, 1999).

Табела 1: Население кое живее под прагот на сиромаштија
(џраџ на сиромаштија \$ 1.08 на ден)

Региони	Милиони луѓе		Дел од вкупно население %		Дел од сиромашното население кое живее во рурални области %	Рурално население како дел од вкупно население %
	1990	2001	1990	2001	2001	2001
Источна Азија	472	271	30	15	80	63
Источна Европа и Централна Азија	2	17	1	4	53	37
Јужна Америка и Карибите	49	50	11	10	42	24
Бкиски Исток и Северна Африка	6	7	2	2	63	42
Јужна Азија	462	431	41	46	73	67
Супсахарска Африка	227	313	45	46	73	67

Извор: Милениумски проект на Обединетите нации

За земјите кои заостануваат со воведувањето и примената на информациските и комуникациските технологии, во литературата се користи терминот “digital divide”. Терминот “digital divide” се однесува на разликите помеѓу индивидуалци, домаќинства, деловни субјекти и географски области што се на различно социо-економско ниво од гледна точка на нивните можности да имаат пристап и да ги користат информациските и комуникациските технологии и интернетот.

Во последните две децении, сведоци сме на порастот на бројот на не-западните капиталистички стопанства, како на пример: (Јапонија, Јужна Кореја, Тајван) кои соработуваат со Запад: финансиски, инвестициски, производствено и потрошувачки. Тоа доведува до пораст на центрите на моќ, како економска, така и политичка и воен пораст на тој глобален пазар, а сето тоа поттикнува конкуренција, раст и развој.

Но, секако тој раст и развој, е невоједначен. Приватните тековите на капиталот, за жал, се високо концентрирани во неколку земји: 95% се насочени во само 26 земји, додека останатите 5% ги делат 140 држави.

Процесот на поврзувањето на стопанствата на различни држави не е нов. Од настанувањето на капиталистичкиот начин на производство, интернационализацијата на стопанството и самото општество е начин за егзистирање и опстанок на одделните национални економии. Меѓутоа, евидентна е темелна интернационализација и транснационализација на самото стопанство, така што во прашање се доведуваат некои аспекти на нормалното живеење. Користа од глобализацијата најмногу му припаѓа на приватниот сектор, односно на глобалните претприемачи, трговци во облик на мултинационални компании. Користејќи ја неразвиеноста на постоечките и отсуството на некои други потребни економски институции, мултинационалните компании произведуваат таму каде што нивните производствени трошоци се најниски, а го книжат профитот во оние земји каде даноците се најниски и каде што можат да постигнат највисока цена за своите производи. Секако и најмоќните мултинационални компании очекуваат помош од “своите” држави. Сите промени на глобално ниво ја намалуваат, па дури имаат тенденција и да ја укинат моќта на влијанието на националните држави, така што, овие и да сакаат не се во состојба да им ја пружат на своите граѓани заштита која им е неопходна.

Наднационалниот капитал нема многу милост кон социјалната политика, кон рамноправната грижа за сите слоеви на луѓе, посебно кон оние кои не се во состојба да создаваат профит и на кои им е најпотребна помош од државата. Се поголемо е незадоволството и гневот што го истураат овие незадоволни маси врз сопствените влади. Значи потребно е под инто да се направи некој нов меѓународен правен поредок со кој би се регулирале тие односи, овластувања, привилегии, инаку обичниот народ би бил под силен терор и безмилосна експлоатација.

Глобалната конкуренција со масовно движење на капиталот до скоро неразвиените држави, создава нови економски феномени кои се повеќе стануваат подлога на “новата економија”. Последиците се големи и во тие развиени држави кои се карактеризираат со стари развиени економии. Со движењето на капиталот кон неразвиените држави се создаваат нови конкуренти и конкуренции со такви размери на кои до сега никој не се надевал. Се произведуваат големи количини на ефтина стока и тоа во размери во кои до сега биле незамисливи. Заради отворените пазари се овозможува извоз од развиените држави. Денес таа “извозна офанзива” се нарекува “напад” на пазарите и стопанствата од развиените земји. Се загрозува домашното производство и се покренуваат начини за заштита на истото. Либерализацијата која на големо се прокламира, се повеќе паѓа во криза.

Голем дел од производството во Азија и Латинска Америка во најголем дел е создадено со капитал кој потекнува од САД, Јапонија, Германија, а и од други поразвиени земји од ЕУ.

Во САД таа појава доведе до тоа американските корпорации да бараат тие производи коишто се произведуваат во странство од самите тие корпорации, да им биде овозможен ист третман со домашните производи, т.е. исто како да се произведени дома. Овој начин е познат во економијата како *Outsourcing*, односно домашно производство од страна. Тоа предизвикува големи полемики при увозот на таа стока, едни заговараат либерализација и слободен трансфер на таа стока, а други се за ограничувања и контрола.

Колку сето тоа е сериозно говорат и примерите со увоз на електроника, текстил, играчки од Азија, пред се од Кина. Сведоци сме на преплавени пазари од овие и слични производи и кај нас во државите на Балканот. На пример, тие производи доаѓаат од земји како што се: Кина, Индија, Тајланд, Јужна Кореја, а се со потпис на европски произведувачи, на пример Philips, Adidas, Nike итн.

Имајќи го предвид сето тоа, може да се каже дека ваквата ситуација наликува на нелојална конкуренција, а посебно страдаат малите претпријатија, не можејќи да се носат со таа преголема количина на увезени производи од страна, по многу поефтина цена.

Овие мултинационални компании остваруваат огромен профит користејќи ефтина работна сила и експлоатација на населението во неразвиените земји.

Доколку производството на патики Nike би се одвивало во САД, трошоците за работна рака би биле неспоредливо поголеми отколку во неразвиените земји како на пример Индија, Пакистан, Бангладеш, каде на големо се врши експлоатација на трудот на тамошното население. Застрашувачки изгледа и се поголемото вклучување на децата во производството, кои работат во погоните на мултинационалните корпорации за помалку од 1 долар дневно.

Глобализацијата влијае врз пазарот на трудот, на демографската прераспределба на трудот, ги менува тековите на понудата и побарувачката за труд. Голем дел од работоспособното население од земјите во развој или од неразвиените земји се упатува претежно во западните, капиталистички земји, во потрага по подобри услови за живот, подобра заработувачка, подобра социјална заштита. Тука се и младите луѓе, кои ја напуштаат сопствената земја и одат, најчесто, во развиените земји во потрага по подобар живот (подобри услови за учење, студирање, на постдипломски или докторски студии, итн).

Но доколку заминат во странство со незавршено образование, т.е. ако се неквалификувани за одредена работа, тогаш се соочуваат со сериозен проблем - тие, но и државата во која емигрираат, не можејќи да ги искористат потенцијалите на тоа општество, и тешко се интегрираат во тамошните општествени структури. Овој проблем може да се надмине со подигање на свеста кај населението за потребата од образование, инвестирање во образованието, стандардизирање на образованието, следење на новите трендови за модернизација на образовниот процес, обука, доквалификација, преквалификација на работниците, дообразование во текот на целиот работен век.

Меѓутоа, во посиромашните земји се јавуваат и негативни последици -

како резултат на одливот на мозоци и работна сила односно се јавува јаз помеѓу богатите земји, кои ги привлекуваат образованите и квалификуваните кадри и посиромашните земји кои не успеваат да ги задржат тие висококвалификувани работници, во кои и државата инвестирала во нивниот стручен статус.

Според новите извештаи на меѓународната организација на трудот (МОТ), глобалниот економски раст се помалку успева во пронаоѓањето на нови и подобри вработувања кои водат кон смалување на сиромаштијата. Ментално, половина работници во светот не заработуваат доволно, не можат да се подигнат себеси и своето семејство над линијата на сиромаштијата повеќе е од два долара дневно. Во некои делови на Азија евидентна е економската експанзија и подобрување на условите за живот, но други области, како што се поголемиот дел на Африка и Латинска Америка го искусуваат зголемувањето на бројот на луѓе кои живеат во неповолни услови, посебно во земјоделскиот сектор.

Супсахарска Африка најдраматично се наоѓа во надолна спирала на СИ-ДА: повторливи случаи на маларија, намалување на количеството на храна за човек, се полоши услови за домување, и се понегативни појави во животната средина. Екстремната сиромаштија може да се дефинира како сиромаштија која убива, одземајќи ги од поединецот средствата за преживување, соочувајќи и се со глад, болести и опасности на животната средина. Во домаќинствата што страдаат од екстремна сиромаштија, очекуваниот животен век најчесто е половина од оној во земјите со висок доход - 40 години наместо 80. Познато е дека од секои 1000 родени деца повеќе од 100 лица умираат пред нивниот петти роденден, во споредба со помалку од 10 во развиените земји. Дете родено во Супсахарска Африка денес има само третина изгледи да доживее возраст до 65 години.

Се повеќе станува јасно дека сиромашните општества, земјите од таканаречениот Трет свет, не можат да ја изджат таа трка со богатите земји, тие едноставно немаат што да бараат во тој неправеден натпревар кој е однапред започнат со голема предност на најбогатите земји. Она што после Втората светска војна се чувствуваше, а тоа е секако една поголема глобална сигурност, истакната улога на таканаречената социјална држава, грижа за обичниот човек итн, се повеќе се занемарува и на сцена стапуваат некои побурни времиња полни со несигурност, нестабилност, големи бранувања во политиката.

Треба да се постави прашањето: Дали глобализацијата таква како што е, може да ги преживее сите потреси коишто несомнено ги носи со себе?

Сериозен проблем со кој се соочува глобализацијата е нејзината селективност. Имено, глобализацијата е селективен феномен: работи во корист на некои држави, а на некои на штета. Мерна во "TERMS OF TRADE" (односот помеѓу извозни и увозни цени) и директните инвестиции, интеграцијата била прилично нееднаква; некои земји успеале да приберат огромен дел од странски капитал, а други останаа на страна. Тие други земји бројат околу две мили-

јарди жители и кај нив во експанзија е, за жал, само сиромаштијата.

Накратко кажано, глобализацијата не е и никогаш не била глобална. Можеме да ја разбереме и мислата на Ulrich Beck кој рекол дека не може да се говори за глобализација, туку за интернационализација. Голем дел од светот (третина од вкупното светско население) никогаш не учествувало, не било дел од позитивните последици на глобализацијата, а се заканува и уште поголема маргинализација на неразвиените.

Можат да се забележат два глобални фактора кои влијаат врз создавањето на невработеноста во развиените земји (ЕУ, САД, Јапонија), а кои навлегуваат и во економскиот ситем во земјите во транзиција.

Првиот фактор се состои во акцелерација на технолошките иновации во последните три децении во индустриски развиените земји, кој резултира со:

- забрзано и масовно затворање на работни места со физички труд (минимизација на физичките работници);
- зголемување на работни места за техничари и инжињери, како резултат на електронизацијата, роботизацијата и информатизација на техничките системи.

Вториот фактор е функционалната поделба во индустриските системи која произлегува од динамизирањето на технолошките иновации. Всушност, се разделува технолошката, трговската и финансиската дејност во самостојни претпријатија кои истовремено се вклучени во автономни транснационални технолошки синџири или мрежи. Во тој случај, во многу претпријатија се укинуваат нивните функционални оддели и се преобразуваат само во исполнители на техничките операции во производствениот синџир, при што се рационализира и работната сила, иновациите стануваат динамични, а конкурентноста се максимизира. Во тој случај се менува социјалната и економската позиција на актерите во индустрискиот ситем: започнува епохата на финансиските и пазарните синџири над производствено-технолошкиот систем. Невработеноста во тие услови се зголемува како резултат на рационализацијата на економскиот систем, периферност на производството и концентрација на капиталот во трговската и финансиската сфера, при што отварањето на новите работни места е значително помало од намалувањето на индустриските претпријатија.

Иако глобализацијата дејствува селективно, нејзините последици дејствуваат неселективно. Со глобализирањето на начинот на производството, технолошките иновации, културните матрици на живеење, еколошките последици итн. се зајакнуваат ентрописките процеси (Rifkin, 1986)- политичка, културна и еколошка ентропија- кои ги стандардизираат матриците на производството, стилот на живеењето, и ги вклучуваат во нова димензија на општественост - глобалното општество. Глобализацијата на пазарот, технологиите и информациите во начело овозможуваат на сите заедници еднаква достапност на тоа комуникациско ниво на општеството. Меѓутоа, ако се земе предвид постојниот асиметричен развој на светот и асиметричните информации (Stiglitz, 2001)

што претпоставува нееднаквост, тогаш тоа претставува нова можност за тотално проширување на нов модел - еден пол во асиметријата-нејзино зголемување и нова поделба на светот.

Принципиелно значење за настанатата економска глобализација има фактот што во новиот ситем на создадениот глобален свет, различните народи и држави нееднакво подготвени, се разликуваат по својот економски, воено-стратешки и информациски потенцијал (Мазур И.И.,Цумаков,А.Н, 2003:183).

Глобализацијата, онака како ја спроведуваат институциите Светската банка и Меѓународниот монетарен фонд во практиката претставува само моментална економска интеграција на богатите и на сиромашните држави, како на пазарот така и на инвестициите(Reipert.S.R.2006:57). Во контекст на овој факт и на сфаќањето, дека во историјата на човечкото општество зголемувањето на животниот стандард зависел од порастот на пазарот, треба да се разгледа дали со глобализацијата доаѓа до зголемување на животниот стандард пропорционално со порастот на пазарот. Доколку доаѓа до зголемување на стандарот, дали зголемувањето е рамномерно на глобален план за сите држави, а во рамките на една држава за сите граѓани, како израз на порастот на богатството во глобализираното светско општество, или не. Одговорот на ова прашање треба да се бара во теоријата за глобализацијата. Постојат две познати различни теории за глобализација, па во тие рамки и за глобализацијата на економијата. Првата се фокусира на трговијата и размената, а другата на производството.

2. ЕКОНОМСКАТА ГЛОБАЛИЗАЦИЈА ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Република Македонија се наоѓа во процес на промени на социо-економската структура односно се стреми да остане модерно општество со пазарна економија и демократски политички односи. Во таа стратешка развојна цел и нејзиното остварување, постојат и сознанија за можните и стварните однесувања на социјалните актери во општествениот живот (поединци и општествени групи), при што од нивната мотивација, способност и активност во голема мера зависи и извесноста на вкупните глобални процеси. Во таа смисла, помеѓу различитите можности и практиката на светските историски движења на глобалното општество, најголеми потенцијали во овие услови носат иновациите и развојните компоненти. Ако преовладува регресивниот модел, тој репродуцира зависно општество (периферно или полупериферно), усмерено на регресивни облици на традиционализам и антимодернистички процеси.

Паѓањето на социјализмот значително придонесе за заостанувањето на економскиот и технолошкиот развоја, кој претставува основа за целокупниот општествен развој во современиот свет. Бавното прилагодување на експанзивниот настап на пазарниот модел на стопанисување, потпрен на максимална евалуација на ефектите на технолошкиот развој, претставува еден од клучни-

те фактори кои досегашниот развој го направија анахрон и надминат. Во тоа и политиката на т.н. “нов светски поредок” се наметнува како доминантна идеологија на светскиот капитал, на која неподготвената и скаменената структура не можеше сериозно да се спротивстави.

Глобалните проблеми во Република Македонија, како во политиката така и во економијата, се под силен наплив на неолиберален модел на општествените промени. Неолибералниот концепт на социо-економскиот развој (американската варијанта) ја минимизира социјалната функција на државата (во сферата на социјалната заштита и политиката на вработувањето) со цел максимална афирмација на приватната иницијатива и економската ефикасност; во меѓународните односи настапува со агресивна стратегија, ставајќи ги во економска и во други облици на зависност малите и слабите економии и општества. Економистот Јозеф Пајеска, проучувајќи ја неолибералната стратегија како производ на либерално-демократските традиции на новиот капитализам, истакнува дека таа се појавува во осумдесеттите години на дваесеттиот век во САД и Англија низ таканаречената “реганомика” и “тачеризам”, а како реакција на процесот на социјализацијата на современиот капитализам. Јозеф Пајеска својата теорија и практика на неолиберализмот ја засновува врз следните догми: минимална улога на државата а максимална улога на “невидливите раце” на пазарот; приоритет на монетаристичката доктрина; антиинфлациска политика во однос на политиката со поттикнувањето и развојот и вработувањето; глорифицирање на пазарот како единствен услов за остварување на ефикасноста и општествено-економскиот развој; редукција на сложените процеси во транзицијата, останува, исклучиво на промена на ситемот на сопственоста по пат на приватизација, со што се парализира процесот на длабоката структурна модернизација и ефикасна социјална трансформација; на догми за либерално претставничката демократија како поле за конкуренција на елитата, и на дезидеологизацијата.

Република Македонија, која тежнее кон пазарна економија, може да ги користи искуствата од европскиот неолиберален концепт (еврокапитализам), темелен на достигнувањата во државната благосостојба и социјалдемократијата. Во тој развоен концепт присутен е значаен степен на социјалната заштита на граѓаните и тежнението за воспоставување на социјална стабилност и толеранција помеѓу интересот и барањето на капиталот (економска ефикасност и профит) и одредено ниво на социјалното давање (принцип на социјална привлечност). Улогата на државата во периодот на транзицијата е неминовна, не само затоа што од неа зависи намалувањето на девијациите и сивата економија, туку и за создавање квалитетна пазарна инфраструктура за успешна стопанска активност (пазарни институции, пазарни параметри и законодавна регулатива). Емиriskите и теоретските истражувања; покажуваат дека постои длабока меѓузависност на економските, политичките и социо-културните фактори во секое општество посебно. Непочитувањето на овие фактори, како и непостоењето на јасна стратегија на социо-економскиот развој, иници-

ра значителни застои и регресивни тенденции во општествата во транзиција. Практиката на т.н. *“шок тйераија”* се темели на неокласичниот модел (неолиберален модел) брз премин во пазарна економија. Темелните одредници на овој концепт се: слободно формирање на цените, укинување на субвенциите, конвертабилност на валутата, намалена улога на државата во економскиот живот, правна држава. Во голем број на земји во транзиција ваквиот модел предизвика пораст на цените, невработеност, хипер инфлација, надворешен долг. Неговата примена скапо ја чинеше и Република Македонија.

Со тоа се потврдува сознанието за специфичностите на социо-економскиот развој во одделни земји и непостоенето на универзален модел на развој. Неолибералниот (англо-саксонскиот) модел е посебно тешко применлив во македонското општество. Причините за тоа се во дивергентноста на скалата на вредноста, непримерната сопственичка структура, различната улога на државата. Англосаксонскиот модел е индивидуалистички капитализам, кој се темели на големите разлики во заработувачката, лесно отпуштање од работа, лесно прифаќање на оставките, доминација на акционерскиот капитал, претпријатието е стока како и секоја стока. Надминувањето на општествената криза низ остварувањето на посакуваните општествени промени во Република Македонија претпоставува конципирање на комплетна стратегија на транзицијските промени и постигнување на широка социјална согласност помеѓу најголемите и најзначајните општествени групи и слоеви кои се водно и суштинските актери во промените. Ваквото сознание се потврдува и во досегашната социо-економска практика. “Луѓето во модерните општества поаѓаат од ставот дека општествените конфликти се незаобиколна страна на општествениот живот, како што е тоа и со самата основа на општествените конфликти- спротивставување на интересите на различни актери. Во тој случај, разумните луѓе и разумните општествени заедници не се занимаваат со примарно осудување на актерите во конфликтите, туку настојуваат да ги контролираат таквите случувања, преку утврдување на одредени општествени правила, создавање на институции чија функција е конфликтите да ги држат во одредена општествено прифатлива граница, и да ги разрешуваат на привремен или на траен начин.

Минимумот на социјалната доверба и согласноста на доминантните групации во структурата на општеството, претставува значајна детермината во процесот на транзицијата. Општествените конфликти во тој процес често пати извираат од нерамномерната распределба на товарот на транзицијата, каде поедини општествени слоеви поднесуваат негативни социјални последици од промените (посебно работниците, ниските слоеви на општеството). Можните правци на одвивањето на глобализацијата, несомнено, се поврзани со прифатливите постулати на либералните вредности на економскиот и општествениот живот (развој, пазарна економија, правна држава, полна економска и политичка слобода на поединецот), но со уважување на културните и историјските специфичности на општеството - значајна функција на државата во тој

правец - со што можат да се намалат социјалните напнатости и комбинирање на пазарните принципи со социјалните принципи, солидарноста, демократски права и слобода на сите луѓе.

Република Македонија одржува високо ниво на стабилност на цените од 1995 година (ниско ниво на инфлација) и низок буџетски дефицит, меѓутоа, слабо е интегрирана во глобалната економија (во глобалните набавувачки ланци). Тоа се должи на ниските стапки на растот на БДП, падот на индустриското производство, технолошкото заостанување поради процесот на деинвестирање и бавниот раст на извозот на стоките и услугите. Покрај паѓањето на бруто домашниот производ, во досегашниот тек на транзицијата се намалуваат и ефикасноста на стопанисувањето, драстично паднаа инвестициските вложувања, се намали вкупниот обем на капитал, се намали ангажирањето на работната сила.

Во структурата на економијата, набљудувана преку структурата на бруто домашен производ по дејности, карактеристични се неколку процеси. Во 1994 година во Република Македонија екстрактивниот сектор (земјоделството, рударството) и трансформативната индустрија (преработувачка индустрија, градежништво) сочинуваат 36,8% од производот. Оттука произлегува дека во Македонија постои се уште недоволно развиена производствена структура на стопанството, во кое екстрактивната индустрија-земјоделството има значајно учество.

Учеството на наведените индустрии останува непроменето (36,4% во 2005 година). Ваквата појава е карактеристична за недоволно развиените општества.

Табела 2: Некои економски индикатори

Година	Просечна инфлација (%)	Стапка на невработеност (%)	Стапка на реален бруто домашен производ (%)	Индекс на индустриско производство 1990=100
2000	5,8	32,2	4,5	53
2001	5,5	32,3	-4,5	51
2002	1,8	30,5	0,9	49
2003	1,2	31,9	2,8	51
2004	-0,2	37,2	4,1	45
2005	0,5	37,3	4,0	-

Извор: Статистички годишника на Република Македонија, 2005 и 2007 година, Државен завод за статистика.

Постојат слабости и во привлекувањето на бизнисот outsourcing - извоз на услуги чиешто производство во поразвиените земји не е профитабилно. Предмет на outsourcing се разни активности : телефонска поддршка на купувачите преку кол-центри (call centres), до бизнис функции како што се сметководство и даноци. Конкурентноста на фирмите лежи во знаењето, креативноста и во способноста на тимот за продажба. Постои недостиг од квалификувани кадри кои што можат да понудат квалитетни услуги на светскиот пазар. Ваков продажен тим кај повеќето македонски фирми, за жал, недостасува, како што недостасуваат механизми за плаќање по учинок на ваквите продажни тимови.

Република Македонија недоволно ги користи можностите коишто ги нудат пазарите во развој (empiring markets). Главен проблем кај повеќето од нив е нивната големина и далечина. Меѓутоа, пазарите како што се Чешка Република, Унгарија, Полска и Турција се блиски и релативно големи.

Табела 3: Извоз од Република Македонија во 000 САД долари (\$)

Држави	Извоз во 000 \$ во 2006 год.	Број на жители во милиони (состојба 2001 година)
Чешка	10.552	10,27
Унгарија	6.392	10,19
Полска	6.332	38,65
Романија	13.334	22,41
Турција	55.176	66,22
Изреал	834	6,26

Извор: *Статистички годишници на Република Македонија, 2005 и 2007 година, Државен завод за статистика*

Иако живееме во ерата на економијата на знаењето (knowledge economy), можностите за примена на нови технологии и иновации се ограничени. Имено, нано-технологијата е надвор од секојдневната апликација во македонскиот бизнис, затоа што е скапа и ризична.

2.1. Карактерот на трудот и структурата на вработеност

Процесите на економската глобализација и научно-технолошкиот развој влијаат и врз поромените во содржината и карактерот на трудот, кој се разликува од карактеристиките во развиените општества. Влијанието на високата технологија (информатичката и комуникациската) и на глобалната економија доведува до промена во содржината и карактерот на човечкиот

труд, до појава на нови постмодерни мегатрендови во сферата на трудот, како и до промени во квалификациската и професионалната структура на работната сила.

Промените во карактерот и содржината на трудот можат да се сведат на неколку групи на промени:

- промени во односот помеѓу физичкиот и умствениот труд;
- промени во односот помеѓу производствениот и непроизводствениот труд;
- промени во односот на квалификациската и образовната структура.

Во услови на примената на автоматските и кибернетските системи на производството, потоа тенденција на поместување на работниците од производствените, кон задачите на подготвителното производство, контрола, одржување, проектирање и програмирање. Имено, научно-технолошката револуција влијае на смалувањето на тешкиот и исцрпувачкиот труд во вкупниот фонд на општествениот труд на смалување на противречностите помеѓу умствениот и физичкиот труд, на замена на висококвалификуваната рачна работа со автоматското производство. Според тоа, научно-технолошката револуција го хуманизира физичкиот труд, но не го исфрла потполно од употреба. Тенденцијата на смалувањето на противречностите помеѓу умниот и физичкиот труд се состои во смалување на културните разлики и техничкото оспособување на луѓето и нивната нова општествено-економска положба. Суштината на промената се состои во пораст на улогата на умствениот труд и трансформација на физичкиот труд.

Порочесот на интелектуализацијата на трудот влијае и во менувањето на сфаќањето на производствениот и непроизводствениот труд, во смисла на проширување на поимот на производствениот труд и на оние негови содржини, кои не резултираат со непосредно создавање на материјални добра. Така трудот надвор од материјалното производство се повеќе се смета као производствен, бидејќи овозможува одвивање на таков производствен процес (работа на проектирање, подготвување, одржување, трудот во науката и технологија итн).

Глобалните општествени промени влијаат и врз промените во сферата на работната сила :

- се појавуваат секторски поместувања од екстрактивен (земјоделство, рударство) кон трансформативен сектор (индустриско производство, градежништво), односно од дистрибутивен сервис кон производствени и општествени услуги;
- се воспоставува нов вид на работа полу-занимање, делумно вработување, работа по потреба;
- повторно врзување на работното место со местото на живеење (разни видови на домашна работа);

- пораст на улогата на образованието за сите видови на работа (посебно за извршувачки и управувачки труд);
- феминизација на трудот;
- интернационализација на трудот.
- смалување на големи компании со нови видови на работно поврзување (групи, мрежи).

Истражувањата покажуваат дека Јапонија, која би требало да става најсилен акцент на информциската технологија, и во која високата технологија има најзначајна улога во продуктивноста и конкурентноста, во исто време има најниско ниво на вработеност во обработката на информациите. Се чини дека ширењето на информациската вработеност и развојот на информациското општество (јапонски концепт), се различни, иако се меѓу себе поврзани процеси. Се претпоставува дека обработката на информациите е најпродуктивна кога е вклучена во материјалното производство, или во ракувањето со добрата, а не во забрзана техничка поделба на работата.

Производствените услуги се сметат за стратешки услуги (банкарство, осигурување, инжинеринг, книговодство, правни услуги), услуги на новата економија, набавувач на информации, поддршка на продуктивноста и ефикасноста на претпријатието. Според тоа, нивното ширење би требало да оди со понатамошното усовршување и продуктивноста на економијата. Имено, Јапонија значајно ја зголеми својата вработеност во производствените активности меѓу 1921 година и 1970 година - од 0,8% на 5,1%, а во 1990 година на 9,6%. Меѓутоа, во однос на другите развиени земји, во Јапонија се уште е на ниско ниво вработеноста во производствените услуги. Ова укажува дека значителен дел на производствените услуги во Јапонија се вградени во производствените претпријатија, што може да се третира како коефикасна формула, ако се има предвид конкурентноста и продуктивноста на јапонската економија. Исто така, и Германија има ниско ниво на вработеност во производствените услуги (7,3% во 1987 година), но Германија има висока стапка на интернационализација на производствените услуги на германските фирми.

Вработувањето во општествените услуги (медицински, здравствен сервис, болнички услуги, образование, социјална помош, непрофитни организации, влада) би требало да го обележат новото општество. Во развиените земји, вработеноста во општествените услуги учествува меѓу петтина и четвртина од вкупната вработеност. Динамиката на ширењето на вработеноста во општествените услуги во сите развиени земји зависи од врската меѓу власта и граѓаните, наместо од стапката на развојот на економијата. Имено, ширењето на вработеноста во општествените услуги повеќе го одликува периодот на индустријализацијата (1950-1970), отколку пост-индустрискиот период 1970-1990 година.

Вработеноста во дистрибутивните услуги (транспорт, комуникации, трговија на мало и големо) останува на ниско ниво, и се движи меѓу четвртина и

петтина од вкупната вработеност. Вработеноста во дистрибутивните услуги е далеку поголема од производствените услуги, што се смета типично за развиените земји.

Од сето ова може се заклучи, дека развојниот пат на вработеноста во периодот (1970-1990) во развиените земји покажува општ премин од производствени активности. Тоа забрзано се оддалечува од производството што е комбинирано со силно ширење на вработеност во производствените услуги (банкарство, осигурување, инженеринг, книговодство) и општествени услуги (здравство, образование, непрофитни организации влада), додека останатите услуги се задржуваат како извор на вработеност.

Што се однесува на структурата на вработеност во Република Македонија, најголемо учество има трансформациониот сектор (31,6%), на второ место е екстрактивниот сектор (20,3%), а третото и четвртото место го заземаат дистрибутивните услуги (19,7%) и општествените услуги (18,5%), а симболично е учеството на производствените услуги (состојба 2005 година).

Перспективната структура на вработеност во Република Македонија ќе настојува да се вклопува во информациското општество, односно:

- вработеноста во преработувачката индустрија ќе продолжува да расте, и но со слабо темпо, бидејќи ќе биде сведена на занаетчиска и инженерска работна сила;
- поголем дел од вработеноста во индустриското производство ќе биде префрлено на услуги за производство;
- вработувањето во здравството и во образованието ќе продолжат со пораст;
- работните места во трговијата на мало, земоделството и градежништвото ќе трупаат нискоквалификувана работна сила во нивната економија.

Анализите покажуваат дека глобалниот пазар и транснационалните компании не работат на принципот на мобилност на работната сила, туку на мобилноста на капиталот кој бара локација со најдобра понуда во поглед на квалификационата структура и цената на работната сила. Компаниите кои барат високо квалификувана и продуктивна работна сила, повеќе имаат можност да се лоцираат во развиените земји со сите нивни погодности, наместо во земјите со ефтина работна сила, затоа што овие земји имаат најприлагодлива работна сила и ниски социјални режиски трошоци. Со цел Република Македонија да понуди квалитетни производи / услуги, тоа треба да го подобри нивото на образованието и квалификационата структура на работната сила.

Литература

1. Chossudovsky, M. (1996): *Dismantling Yugoslavia: Colonising Bosnia*: - Covert Action, No. 56.
2. **Инвестирање во развојот**, Практичен план за постигнување на Милениумските развојни цели, Програма за развој на Обединети нации, 2005.
3. Мазур, И.И, Чумаков. А.Н(2003) **Глобалсика-енциклопедија**. Москва, ЦНПП "Дијалог", ало издавателство "Рудуџа".
4. Reipert, S.R., (2006): *Globalna ekonomija*, Beograd, Cigoja.
5. Rifkin, J.: *Posustajanje buducnost*, Zagreb 1986.
6. Jozef, P.: *Global Change and Systemic Transformation*, World Ekonomiy research, Institute Warsaw Scoll of Ekonomic, papers No. 66, Oktobar 1992.